

Pròleg

El dia 8 de juliol de l'any 2002, a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, s'inaugurava el IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga, *Història i llegenda al Renaixement*. Durant quatre dies, estudiosos d'arreu van tractar de diferents aspectes de la història i la historiografia, de la llegenda i del mite, de l'humanisme i del Renaixement. Aquest volum recull la pràctica totalitat de les ponències i comunicacions que s'hi presentaren, amb algunes absències.

No va ser a l'atzar que Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona, va presidir la Sala de Graus durant el Col·loqui. Un Col·loqui sobre *Història i llegenda al Renaixement*, celebrat a la Universitat de Girona, no podia no ser posat sota l'advocació de l'humanista més important (no l'únic) que va donar aquesta ciutat. I més havent estat cardenal i bisbe d'aquesta diòcesi. Així és que el retrat del Cardenal Margarit que figura en l'antependi brodat en or, plata, sedes i perles, conservat i exposat al Tresor de la Catedral de Girona, va acollir ponents i comunicants durant aquells dies de juliol. I això perquè el Col·loqui va ser organitzat pel grup *Studia humanitatis*, la línia de recerca que estudia

* El contingut d'aquestes Actes, i molt especialment els treballs dels membres del grup de recerca *Studia humanitatis* de la Universitat de Girona, s'inscriu dins del projecte "Historiografia latina humanística en la Corona de Aragón: edició de textos, estudio de fuentes", BFF2002-03390 finançat pel MCYT.

l'humanisme català, és a dir la producció llatina dels humanistes catalans dels segles XV i XVI, o dit d'una altra manera la literatura llatina del Renaixement català, dins de la Secció Francesc Eiximenis de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona. El mateix retrat del cardenal Margarit és justament el que ens acull quan entrem a la pàgina web dels *Studia humanitatis*.

El Col·loqui va voler allargar la seva mirada i passejar-la a través d'un període històric, el Renaixement, alenat pel moviment intel·lectual probablement més important de la cultura europea, l'humanisme. I ho va voler fer de la mà de la història, perquè la història és una de les cinc disciplines que cultivaven els *studia humanitatis*. I també de la mà de la llegenda, perquè és tan ric el Renaixement, no només pels seus protagonistes sinó també per les obres que ens han llegat en tots els camps del coneixement i de la creació, que personatges històrics han esdevingut llegendaris i llegendes creades durant l'època del Renaixement han format part durant anys de la història real, sense ser-ne. Desbrossar què hi ha de llegenda i de veracitat en alguns dels molts aspectes del Renaixement va ser un dels objectius del Col·loqui que pretenia avançar també en l'estudi de la historiografia humanística.

A l'epístola "al spectable senyor Don Galçeran de Cardona" que servia de pròleg a la reedició que Martí Ivarra va fer l'any 1534 de les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* de Pere Tomic, editades per primera vegada l'any 1495 a Barcelona per l'alemany Rosenbach, l'humanista cinccentista començava amb aquesta referència ciceroniana tan usada durant el Renaixement:

Historia, spectable Senyor, (com diu Tulli del orador) es testimoni del temps, lum de veritat, vida de la memoria, maestra de la vida e nuncia de la antiquitat: y es sa primera condicio, que no gose dir alguna cosa de falsia; i la segona, que no gose callar alguna cosa de veritat, y que no entreuinga alguna sospita de fauor ni de dissimulat odi en lo scriure.

Són els mateixos mots que Angelo Ambrogini, el Poliziano, feia servir en el seu *Praefatio in Suetonium* i semblants als que van utilitzar Lorenzo Valla, Bartolomeo Sacchi, el Platina, i tants altres humanistes. La citació, que ja es feia servir per a incitar a estudiar la història en l'àmbit de l'escolàstica, prové, com bé diu Ivarra, de Ciceró, *De oratore* 2, 9, 36: *Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magistra uitae, nuntia uetustatis*.

Poc es podia imaginar Pere Miquel Carbonell, quaranta anys abans del pròleg de Martí Ivarra, que les coses anirien per aquest camí quan el mateix any 1495 va començar a escriure les seves *Cròniques d'Espanya* i va dedicar ni més ni menys que vint-i-dos capítols a denostar les faules de l'obra de Tomic. Carbonell qualificava les històries de Tomic de "somnis manifestes", "oradures e somnis" o "somnis de quartanaris" i arribà a afirmar "que.s deurien totes cremar e anichilar". No havien passat ni quaranta anys i un humanista com Martí Ivarra emprengué la tasca no de cremar, sinó de reeditar aquestes històries que els humanistes de finals del XV havien considerat tan plenes de falsedats, i d'encapçalar-les amb la definició de la història més sacralitzada durant el *quattrocento* italià. La condició de veracitat que a Carbonell li mereix la història és del tot coincident amb la que expressava Ivarra en el pròleg de l'edició. A la introducció de les *Cròniques*, Carbonell explica els motius que l'han portat a escriure aquesta obra:

Són estats molts hòmens, e són encara en lo temps present, desitjants legir, ab auctors aprovats, no solament dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona, mas encara dels gothhs les gestes qui són dignes de memòria. E com en diversos llibres de chròniques o hystòries moltes errors, rondalles e coses increhibles sien continuables per defectes de no haver hagut o fundament dels predits auctors aprovats de les gestes dels quals han scrit, o per culpa dels transcriptors; e desitjant yo, Pere Miquel Carbonell, natural de la present ciutat de Barcelona e archiver de la majestat del serenissimo rey nostre senyor, per clarificar lo meu flach enteniment qui vacil·lava legint tals errors e inèpcies, majorment sobre lo fet del primer publador de aquesta Hespanya, e de Celtibèria, e de Hèrcules, e de les coses après supseguides ans del temps dels comtes de Barcelona; e hage yo molt investigat e treballat de trobar-ne la veritat; e no podent aquella trobar axí promptament com volguera, recorreguí al que il·luminar a mi podia, home letrat y acutíssim, cosí meu, lo qual és lo magnífich misser Hierònym Pau, doctor en cascun dret, canonge y natural de la insigne ciutat de Barcelona, cubiculari del pare sanct papa Alexandre VI. Ab lo qual misser Hierònym Pau, e legint yo los cosmògraphos e històrichs aprovats, é trobat de tota aquesta gesta clarícia e medul·la.

Ben diferent, però, l'opinió que l'obra de Tomic mereix a l'un i a l'altre. Carbonell hauria fet cremar les històries de Tomic, Ivarra les torna a publicar. Què se n'havia fet d'aquell esperit crític de l'humanisme

català primerenc? Què havia passat durant aquells quasi quaranta anys perquè interessessin tant les històries de Tomic com les cròniques de Carbonell a primera vista tan contradictòries? Les paraules de Carbonell no diferien gaire de les del pròleg del *Paralipomenon* del cardenal Joan Margarit, quan resumia de forma crítica la bibliografia utilitzada:

Et quoniam inter omnes quos memoria hactenus celebravit, quatuor recoluntur quorum tres laudabiles, quartus uero tolerabilis iudicantur. Laudabiles enim Trogius Pompeius Hispanus, quem Justinus mirabili eloquentia abreviavit, Paulus Orosius Tarraconensis et Hisidorus Hispalensis; tolerabilis Rhodericus Toletanus. Ceteri uero ignorantiam caterua plurima, qui diuinationes et somnia contextuerunt.

Margarit qualifica així, quasi com Carbonell, (potser Carbonell no fa res més que traduir al català l'opinió de Margarit), de “conjectures i somnis” les obres historiogràfiques anteriors a ell.

De totes aquestes contradiccions, aparents o reals, i de moltes altres es va tractar en el Col·loqui. La veneració per l'antiguitat va enlluernar i fins encegar molts humanistes fins al punt que la rigorositat filològica primera els va abocar a la falsificació, perquè la història com a *magistra vitae* va acabar sent una finalitat en ella mateixa o es va posar al servei dels interessos polítics, de manera que justificava tots els mitjans. Criticar i demostrar la no autenticitat d'alguns textos va provocar una reacció de reconstrucció de la història i d'estudi i edició dels textos autèntics. De creadors de llegendes i reconstructors d'històries, de la funció de les llegendes i de les conseqüències de la seva versemblança, de les múltiples lectures que hi va haver en el Renaixement es van fer, al llarg d'aquells dies de juliol, múltiples lectures que enriquiran la complexitat i la visió del Renaixement.

Van ser sis els ponents convidats al Col·loqui, entorn dels quals s'agruparen vint-i-set comunicacions: Jocelyn N. Hillgarth, professor emèrit del Pontifical Institute of Mediaeval Studies de Toronto, Joan F. Alcina, catedràtic de Filologia Llatina de la Universitat Rovira i Virgili, Eulàlia Duran, catedràtica de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, Massimo Miglio, catedràtic de Storia medioevale de la Università della Tuscia (Itàlia), José Maria Maestre, catedràtic de Filologia Llatina de la Universidad de Cádiz, i Francisco Rico, catedràtic de Filologia Espanyola de la Universitat Autònoma de Barcelona. En aquest volum apareixen les ponències en primer lloc i tot seguit les comunicacions

agrupades temàticament, i dins de cada grup temàtic ordenades alfabèticament. Així, en el contingut del volum es manté l'ordre en què van ser pronunciades ponències i comunicacions, durant el Col·loqui.

El Col·loqui va comptar també amb la presència del doctor Robert Brian Tate, professor emèrit de la University of Nottingham, especialista en historiografia humanística. La vinculació del professor Tate amb la Universitat de Girona ve de lluny. Davant de la consolidació de la línia de recerca sobre humanisme català en la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, l'any 1994 Robert Brian Tate ja va cedir a la secció Francesc Eiximenis de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes d'aquesta universitat tots els documents i els materials que havia utilitzat per a les seves investigacions sobre el cardenal gironí Joan Margarit i Pau, fruit de les quals havien estat un seguit de treballs, la seva tesi de llicenciatura, part de la seva tesi doctoral i la posterior publicació en anglès i en català d'aquests estudis. El professor Tate va considerar que la Universitat de Girona, i concretament l'ILCC, eren el lloc idoni per conservar i rendibilitzar tot aquest fons, perquè ja s'hi estaven realitzant en aquells moments treballs de recerca i tesis doctorals sobre el cardenal Margarit que partien evidentment dels seus estudis. La consulta d'aquesta documentació ha ajudat a dilucidar aspectes d'aquests treballs, alguns dels quals ja estan finalitzats i estan a punt de ser publicats, i ha d'ajudar encara molt més i a molts més estudiosos.

Però el professor Tate, en una altra mostra de la seva generositat, ens va fer també lliurament del fons historiogràfic de la seva biblioteca, el que li va servir de base per elaborar gran part dels treballs que acaben de ser mencionats i molts d'altres. Amb aquesta donació, la Universitat de Girona ha ampliat notabilíssimament el seu fons bibliogràfic especialitzat. El 10 de juliol de l'any 2002, a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, dins del marc d'aquest IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga, *Història i llegenda al Renaixement*, va tenir lloc l'acte de donació del fons historiogràfic de la biblioteca del professor Robert Brian Tate a la Universitat de Girona, amb la presència del professor Tate. A partir d'aquell moment, el Fons Tate va ser ordenat i catalogat i ara ja es troba a disposició dels investigadors i estudiosos a la secció de reserva de la Biblioteca de la Facultat de Lletres.

Dins del marc del 13è Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes es va celebrar la *Presentació del Fons bibliogràfic i*

epistolar que el professor Robert Brian Tate va llegar a la Universitat de Girona, a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, el dia 8 de setembre del 2003, novament amb la presència del Professor Tate, convidat al Col·loqui en qualitat de membre del seu Comitè Científic. En aquell acte la Universitat de Girona va voler fer palès el profund agraïment al professor Tate per la confiança mostrada en fer-nos dipositaris de tot aquell material que ha utilitzat en la seva recerca sobre hispanística i que tant ha servit per fer avançar en el coneixement de la historiografia al nostre país i, a més, va voler presentar públicament el contingut del Fons, que es pot consultar també a través de la pàgina web de la Universitat de Girona.

El Fons Robert Brian Tate és format per més d'un miler de volums sobre història, historiografia, humanisme i Renaixement, literatura catalana, castellana, galaicoportuguesa i italiana, tots ells camps de la recerca de Tate. Alguns dels llibres són exemplars difícils de trobar, com és ara la *Crónica General de España* de Florián de Ocampo en una edició de 1553, realitzada a Medina del Campo. Hi ha també edicions dels segles XVIII i XIX. Unes vuit-centes separades de reconeguts especialistes en literatura castellana i catalana. Unes nou-centes cinquanta cartes d'entre els anys 50 i 90 d'erudits i estudiosos d'arreu del món. Vuitanta-vuit carpetes que contenen, principalment, apunts de lectura i preparatoris per a classes, cursos, conferències, i material preparatori per a articles, comunicacions a congressos i llibres. Fins i tot alguns textos encara inèdits. Unes 7200 fitxes, bàsicament notes de bibliografia. Una cinquantena de microfilms de manuscrits i edicions antigues. Fins ara el fons ha servit per donar suport a treballs de recerca i tesis doctorals sobre l'humanisme català. Però el fons, per ell mateix, haurà de ser algun dia objecte d'estudi i tema de treball.

Robert Brian Tate ha dedicat llargues hores de la seva vida professional a la figura del bisbe Margarit, qui fa ben poc era anomenat per l'historiador i polític Joaquim Nadal "el gironí internacionalment més influent de tots els temps". Joan Margarit va ser, com el defineix Tate, "no solament el polític i el diplomàtic, sinó també el teòric de la política, l'humanista i l'historiador". Robert Brian Tate destaca per haver-nos desbrossat el camí de la historiografia humanística, i ens l'ha fet més planer amb les seves publicacions lúcides, que ens ajuden a repensar una època i un moviment. Pierre Vilar havia dit "El que esperem d'una història raonada és comprendre el passat per conèixer el present". Al llarg

de la seva vida el professor Tate ha confegit una història raonada que ens ajuda a comprendre el nostre passat per conèixer el nostre present, ens ha deixat el seu llegat intel·lectual i el seu llegat material. És per això que la Universitat de Girona ha volgut honorar el professor Tate amb la màxima distinció que pot concedir la universitat: el doctorat *honoris causa*, a petició del Departament de Filologia i Filosofia. El 21 d'octubre de l'any 2004 ha tingut lloc l'acte d'investidura del professor Tate com a professor *honoris causa*. D'aquesta manera el professor Tate ha entrat a formar part del claustre de professors de la Universitat de Girona.

No és gens a l'atzar, doncs, que el cardenal Margarit presidia la sala del Col·loqui. Robert Brian Tate i Joan Margarit i Pau, un professor irlandès nascut l'any 1921 i un cardenal i bisbe gironí que visqué durant el ric i convuls segle XV. Dos noms que romandran junts en la història de la cultura catalana. I la Universitat de Girona.

Mariàngela Vilallonga